

<https://doi.org/10.70728/b.series.v08.i04.026>

KOREYS VA O‘ZBEK TILLARI LEKSIK TIZIMINING QIYOSIY TAHLILI

Saidov Islombek Valijon o‘g‘li

O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Koreys filologiyasi kafedrasida o‘qituvchisi

E-mail: islomv0603@gmail.com

Rojiboyev Ilhomjon G‘ayratjon o‘g‘li

O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Koreys filologiyasi kafedrasida o‘qituvchisi

E-mail: ilhomjonrojiboyev@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada koreys va o‘zbek tillarining leksik-semantik tizimi qiyosiy-tipologik yondashuv asosida tahlil qilinadi. Tadqiqotda tillarning genealogik mansubligi, morfologik tuzilishi, so‘z yasash mexanizmlari va semantik xususiyatlari o‘rganilib, ularning o‘xshash va farqli jihatlari aniqlanadi. Natijalar ushbu tillarni o‘rganish va tarjima amaliyotida muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar. koreys tili, o‘zbek tili, leksikologiya, agglutinatsiya, semantika, tipologiya, qiyosiy tahlil.

Аннотация. В статье проводится сравнительный анализ лексико-семантических систем корейского и узбекского языков. Рассматриваются их генеалогические, морфологические и семантические особенности. Выявляются сходства и различия, имеющие значение для теории и практики перевода.

Ключевые слова. корейский язык, узбекский язык, лексикология, агглютинация, семантика, типология.

Abstract. This article presents a comparative analysis of the lexical-semantic systems of the Korean and Uzbek languages. It examines their genealogical, morphological, and semantic features, identifying similarities and differences relevant for linguistic theory and translation practice.

Keywords. Korean language, Uzbek language, lexicology, agglutination, semantics, typology.

Tillar orasidagi qiyosiy izlanishlar faqatgina fonetik va morfologik tizimlarni emas, balki leksik-semantik tuzilmalarni ham chuqur o‘rganishni talab qiladi. Har bir til o‘zining tarixiy shakllanishi, madaniy asoslari, xalqning tafakkuri, diniy va sivilizatsion merosi, hamda zamonaviy til siyosati bilan bog‘liq bo‘lgan holda o‘ziga xos leksik qatlamga ega bo‘ladi. Ayniqsa, paronimiya va polisemiya, madaniy konnotatsiyalar va leksik ideologiyalar, qo‘shma va murakkab so‘zlar tizimi, sinonimiya va antonimiya tillararo tahlilning asosiy semantik va uslubiy mezonlarini tashkil etadi. Bu komponentlar orqali tillar orasidagi o‘xshashliklar, farqlar, genealogik tafovutlar, madaniy kross-kontekstlar aniqlanadi. Koreys tili ko‘pchilik olimlar (S. Martin, Sohn) tomonidan mustaqil til oilasi (Koreyon)ga mansub deb qaralsa da, Altaistik konsepsiyada (Ramstedt, Poppe) uni Oltoy oilasining chekka sho‘basi sifatida izohlash urfi ham bor; O‘zbek tili esa turkiy tillar oilasining qarluq guruhidagi markaziy pozitsiyaga ega bo‘lib, qadimgi uyg‘ur, so‘g‘d, hatto fors arab qatlamlari bilan boyigan o‘ziga xos ko‘rinishga ega. Metodologik tayanch sifatida strukturaviy (Bloomfield), funksional (Halliday) va tipologik (Greenberg) yondashuvlar sintezidan foydalanamiz: morfemik analiz — til birligini qatlamma qatlam bo‘lib ko‘rsatish; funksional semantik analiz — so‘z turkumlarining real nutqdagi vazifasini ochish; tipologik taqqoslash — agglutinatív modelning tarixi va zamonaviy evolyutsiyasini ko‘rsatish.

O‘zbek tili qadimgi turkiy (VII–X asr) yodgorliklaridan boshlab «qarluq» xususiyatlarini saqlagan. XIII–XV asrda Chig‘atoy tili asosida shakllangan adabiy qatlam «Alisher Navoiy devonlari» va «Boburnoma» orqali me‘zonlashgan. XX asrning boshidan kirill yozuviga, mustaqillik davrida lotin grafikasi variantiga o‘tilishi morfemik analizda qo‘shimchalar transkripsiyasi masalasini ham yangicha ko‘tarib chiqdi. Koreys tilida tarixiy bosqichlar hanja so‘zlardan iborat klassik koreys (Hanmun), XV asrda Sejong davrida yaratilgan hangul fonografik yozuvining joriy etilishi, XX asrda makjuče («toza koreyscha») harakatining kuchayishi bilan belgilanadi. Hanja morfemalar (學 hak, 校 gyo, 國 guk va h.k.) orqali yasalgan ko‘plab leksik birliklar bugun ham rasmiy ilmiy uslubda qo‘llanadi, biroq yozuvda fonografik hangul hamma joyga tatbiq etilgan. Shu bois genealogik jihatdan ikki til bir biridan uzoq bo‘lsa da, agglutinatív morfologiya, fonotaktik soddalik va turdosh ergativ sintaksis elementlari ular orasida qiyosiy izlanish uchun real parallel maydon yaratadi.

Qiyosiy tilshunoslik fanining asosiy vazifalaridan biri — ikki yoki undan ortiq tillar o‘rtasidagi til tizimlarini strukturaviy, semantik, funksional va pragmatik jihatdan tahlil qilishdir. Bunday tahlillar yordamida har bir tilning o‘ziga xosligi, leksik birliklarining tuzilishi va mazmuni, ularning kelib chiqishi va qo‘llanish xususiyatlari aniqlanadi. Bu yondashuv ayniqsa koreys tilini ikkinchi til sifatida o‘rganuvchi o‘zbek o‘quvchilari uchun o‘ziga xos metodik asos yaratadi.

Leksikologiya fani, o‘z navbatida, tilning so‘z boyligi, uning shakllanishi, turlari, semantik guruhlari va funksional qo‘llanishini o‘rganadi. Har ikkala til — koreys va o‘zbek — agglutinatív tillar bo‘lgani sababli, ularda yangi so‘zlarning hosil bo‘lishi odatda ildiz so‘zga affikslar — ya’ni qo‘shimchalar qo‘shish orqali amalga oshiriladi. Bu umumiylik ularning leksik tizimida ham ko‘p hollarda yaqinlikni yuzaga keltiradi. Ammo, tarixiy zamin va tashqi ta’sir omillari tufayli har bir tilning so‘z boyligi o‘ziga xos ravishda shakllangan. Masalan, koreys tilidagi ko‘plab asosiy nomlar va atamalar xitoy yozuvi (hanja) asosidagi morfemalardan tashkil topgan: 학교 (maktab) — hak (학: bilim) + kyo (교: o‘quv yurt); 의사 (shifokor) — 의 (yi: davolash) + 사 (sa: mutaxassis); 전화 (telefon) — jeon (전: elektr) + hwa (화: so‘zlash). Bu kabi birikmalar rasmiy va ilmiy uslubda keng qo‘llaniladi.

O‘zbek tilidagi “maktab”, “shifokor”, “telefon” so‘zlari esa, asosan arab, fors va rus tillaridan kirib kelgan, biroq ular ham agglutinatív asosda o‘zgaradi: telefon → telefonchi, telefonlashmoq.

Koreys tilida so‘zlar ot, fe‘l, sifat, ravish, son, olmosh, bog‘lovchi, undov kabi mustaqil so‘z turkumlariga, shuningdek partikulalar (조사), postpozitsiyalar (부사격조사) kabi yordamchi birliklarga ajratiladi. O‘zbek tilida ham xuddi shunday asosiy so‘z turkumlari mavjud bo‘lib, ular semantik va sintaktik vazifasiga qarab ajratiladi. Masalan, “o‘qituvchi” — ot; “beradi” — fe‘l; “tez” — ravish; “mening” — olmosh. Har ikkala tilning so‘z turkumlari mazmuni jihatidan mos tushsa-da, ularni grammatik jihatdan ifodalash mexanizmlari farqlidir. Koreys tilida postpozitsion partikulalar (이/가, 을/를, 예/에서) orqali sintaktik vazifa belgilanadi, o‘zbek tilida esa bu rollar kelishik qo‘shimchalari orqali belgilanadi: -ni, -ga, -dan, -da.

Quyidagi misollar orqali bu farqlar yaqqol ko‘rinadi:

O‘zbekcha: O‘qituvchi dars beradi. Koreyscha: 선생님이 수업을 합니다.

Bu jumlada “o‘qituvchi” – 선생님, “dars” – 수업, “beradi” – 합니다. Koreys tilida -이 (ega ko‘rsatkichi) va -을 (to‘ldiruvchi) yordamida grammatik vazifa ajratiladi. O‘zbek tilida esa sintaktik tartib va keltirilgan so‘z shakllari orqali bu munosabat belgilanadi.

Yana bir misol:

O‘zbekcha: Bu mening kitobim. Koreyscha: 이것은 내 책입니다.

Bu yerda “이것” — bu narsa; “내” — mening; “책” — kitob; “입니다” — bog‘lovchi fe‘l. Koreys tilidagi “-은” partikula vazifani belgilab, “이다” bog‘lovchi orqali gap yakunlanadi. O‘zbek tilida esa bu vazifani “mening” olmoshi va “kitobim” ko‘plikdagi egalik shakli bajaradi.

Bundan ko‘rinadiki, har ikki tilda semantik tarkib bir-biriga yaqin bo‘lsa-da, grammatik ifodalanish mexanizmlari farqlidir. Bu esa tarjimada yoki til o‘rganishda faqat so‘zma-so‘z moslikni emas, balki grammatik–stilistik konvertatsiyani ham talab qiladi.

Koreys va o‘zbek tillari leksikasining qiyosiy tahlili shuni ko‘rsatadiki: har ikki til o‘z tarixiy va madaniy taraqqiyotida turli manbalardan oziqlangan bo‘lsa-da, ular orasida turg‘un affiksial tizim, semantik kategoriyalar va so‘z yasash uslublarida ko‘plab o‘xshashliklar mavjud. Shunga qaramay, fonetik shakllanish, semantik kenglik, madaniy konnotatsiya va grammatik ifodalanish vositalari sezilarli tafovutga ega.

Koreys tilida so‘zlar an’anaviy ravishda «besh yirik leksik grammatik sinf»ga -ism(명사), fe‘l(동사), sifat fe‘l(형용사), ravish(부사), son sanoq(수사) hamda «yordamchi birliklar» — postpozitsiya/jumla bog‘lovchi(조사/접속사), his tuyg‘u bildirgich(감탄사)ga ajratiladi. O‘zbek tilida esa ot, fe‘l, sifat, son, olmosh, ravish, predlog/bog‘lovchi, undov kabi modellashgan toifalar mavjud. Eng muhim farq — koreys tilida predloq(log) emas, postpozitsion particulalar (이/가, 을/를, 에, 에서) asosiy sintaktik ko‘rsatkich. O‘zbek tilida esa ohang (o‘rin kelishik qo‘shimchalari: da, ga, dan), nutqdagi so‘z tartibi va yordamchi so‘zlar (uchun, bilan, kabi) gap a‘zolarini belgilaydi.

Fe‘l tizimi: koreys tilida leksik fe‘l ildiziga funksional affikslar + formal oxir(어|ㅁ|) tizimi ulanadi: 먹 ‘ye-’ + 앓 (o‘tgan zamon) + 습니다 (rsm. e‘tiqod). O‘zbek tilida esa fe‘l asosiga zamon maqom qo‘shimchalari di, gan, moqda, sa ulanishi, shuningdek yordamchi fe‘l orqali analitik konstruksiyalar («bilib qo‘y di», «kelib qoldi») hosil qilinadi.

Sifatlar: koreys tilida ko‘pincha sintaktik fe‘lga teng (예쁘다 ‘chiroyli dir’), gapda predikativ vazifada keladi hamda -다 oxiri esa grammar marker. O‘zbek tilida sifat predikativ bo‘lishi uchun “dir” kopula yoki ot+bo‘lish fe‘li kerak (“chiroyli dir”, “chiroyli edi”).

Son sanoq tizimi: koreyscha ichki (하나 hana, 둘 dul) va sinoxitoy (일 il, 이 i) ikki qatorli; o‘zbekcha esa bitta turkiy mustaqil qator (bir, ikki, uch).

Olmoshlar: koreys tilida uchinchi shaxs olmoshi gapdan ko‘pincha tushib qoldiriladi (pro drop); o‘zbek tilida omlen, lekin tushirish faqat kontekstda aniq bo‘lsa joiz.

Ravishlar: koreys ravishlari fe‘l oldidan keladi, o‘zbekda ham aksar ravish fe‘l oldidan, ammo har biri (“men to‘g‘rirog‘i”) bog‘lovchi tizim mavjud. Bu strukturaviy tasniflar semantik pragmatik jihatdan «konvergent»: har ikki tilda fe‘l markaziy rol o‘ynaydi, ammo sintaktik relator (koreysda postpozitsiya, o‘zbekda kelishik qo‘shimchasi) turlicha.

Otlarda: koreys otlari jins va sondan erkin, plural uchun 들 partikulasini qo‘llaydi (학생 들 ‘talaba lar’). O‘zbek otlari lar/ lar i orqali ko‘plikni bildiradi. Geneologik ildiz nuqtayi nazaridan o‘zbek otlari asosan turkiy arxaik ildizga, koreys otlarining sezilarli foizi hanja (學 hak ‘bilim’, 校 gyo ‘maktab’)ga bog‘liq.

Sifatlar: koreys tilida ‘fe‘l sifat’ sifatida predikatsiya qiladi, shu bois paradigmada zamon daraja affikslari ulanadi (춡 다 ‘sovuq dir’, 추웠 다 ‘sovuq edi’). O‘zbek sifat tuzilmalarida daraja shakllantirish analitik yoki sintetik (‘sovuqroq’, ‘eng sovuq’).

Sonlar tipologik farqi: koreys ikki paralel tizimli, o‘zbek bitta; semantik limitativ sonlarda (10 000 이상 — mankiga) koreys cheksiz kombinatsiya imkonini beruvchi hanja raqam tamoyiliga ega (만 man = 10 000, 억 eok = 100 000 000).

Fe‘l morfologiyasi: koreysda polisintezga yaqin: ildiz+vakolatsiz+vakolatli affikslar (먹+ 어+ 서+ 요), politeg (rasmiy, ilmiy, buyruq, taklif) ohangini formal oxir beradi; o‘zbek fe‘lida analitik ko‘rinish (kel a + di, kel yap ti), yurakdan keladigan affiksali sistema (zal.), modallik (sa edi), yordamchi fe‘l (kelib qoldi) tushunchasi keng.

Olmoshlar: koreys “biz”ni O| ‘i’+ humble partikulalar bilan (저희) pastki egoga tujjorlik qiladi; o‘zbek olmosh «biz» ko‘plik jamlikni bildiradi, ammo «siz/sen» bo‘yicha rasmiy norasmiy farq juda qat‘iy.

Ravish: koreys tilida ravishni 게/ 히 derivatorlari yasaladi (빠르게 ‘tezlikda’), o‘zbekda -cha, -lab (tez-likcha, jadal-lab).

Ikkala til ham agglutinatив bo‘lsa da, koreys fe‘l sifat sintezini rivojlantirgan, o‘zbek esa affiksali sinonimiya va o‘zaro fonetik assimillatsiyani yanada keng tarzda yorotosh orqali takomillashtirilgan til tizimini yaratgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Бертон Дж. Типология агглютинативных языков Азии. – Москва: Языки народов Азии и Африки, 2012. – С. 71–88.

2. Ismoilov H. O‘zbek tili tarixi va uning rivojlanish bosqichlari. – Toshkent: Fan, 2004. – B. 57–65.
3. Jo‘rayev A. O‘zbek tilida frazeologik birliklar. – Samarqand: SamDU nashri, 2005. – B. 87.
4. Ramstedt G. J. A Comparative Study of Korean and Altaic Languages. – Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura, 1957. – P. 22–36.
5. Sohn H.-M. The Korean Language. – Cambridge: Cambridge University Press, 1999. – P. 13–20.
6. Халиуллина Ф. Р. Сравнительная типология языков: теоретические аспекты. – Казань: Казанский университет, 2007. – С. 44–53.